ASPECTE DIN ISTORIA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI ÎN MUNICIPIUL DEVA

Ovidiu Vlad

Deşi istoria primelor şcoli ale poporului nostru începe încă dinaintea secolului al XV-lea, despre o şcoală în sens propriu nu credem că sînt temeiuri să se vorbească în primele secole de existenţă a Devei pînă către mijlocul secolului al XVI-lea. Atît pînă atunci cît şi în unele perioade din secolele următoare, transmiterea unui minim volum de cunoştinţe, priceperi şi deprinderi de muncă, s-a făcut mai ales în familie dar şi de către reprezentanţii locali ai cultelor. În genul invăţămîntului organizat pe lîngă mănăstiri şi biserici, larg răspîndit în feudalism şi bine reprezentat pe plaiurile noastre de mănăstirea de la Prislop, dar şi de cele de la Crişcior şi Rîul de Mori[1], s-a desfăşurat şi educaţia tineretului în secolul al XV-lea şi următoarele în Deva.

Din cît se cunoaşte pînă acum, prima şcoală care ar fi funcţionat în Deva a fost un gimnaziu reformat ce exista în anul 1593 şi a funcţionat şi în secolele XVII—XVIII. Şcoala funcţiona cu şase clase, în ultimele două studiindu-se sintaxa şi poezia, avea mai mulţi profesori şi era condusă de un rector[2].

Din cauza interesului Reformei de a atrage populaţia română se pare că în şcoală se învăţa şi în limba română.

În legătură cu apariţia in 1712 a cartierului bulgar în Deva denumit încă de atunci cartierul „grecilor“, credem că trebuie pusă şi a doua atestare documentară despre o şcoală în Deva, care o datorăm lui Nicolae Iorga şi care indică anul 1766 ca an în care exista o şcoală la care preda dascălul Iafet. Acesta adresează o cerere protopopului Mihailu „precum că nu i-a plătit 30 fl.“ Se pare că această şcoală exista încă de pe la 1720 şi că limba de predare a fost, în unii ani, greaca, în alţii, latina şi în alţii germana. Credem că şcoala a fost organizată într-o mare măsură după modelul „şcolilor greceşti“ larg răspîndite în secolele XVII—XVIII în Ţările române sub influenţa neoelenismului şi care erau departe de a fi „exclusiv greceşti“. În cadrul ei avem „un învăţămînt în limba greacă dar şi unul în limba română“[3].

---

[1] Dr. Sofronie Vlad, *Opera de culturalizare a bisericii in trecut*, p. 7. In manuscris la biblioteca Institutului teolgoic universitar Sibiu.

[2] Dr. Ioan Lungu, Mircea Valea, Vasile Radu, Liviu Mărghitan, *Tradiţii progresiste ale culturii şi învăţămîntului hunedorean*, Deva, 1968, p. 109.

[3] Stanciu Stoian, *Din istoria pedagogiei româneşti*, Bucureşti, 1956, p. 18.

La începutul secolului al XIX-lea asistăm la o răspîndire a şcolilor confesionale în întreg ţinutul Hunedoarei. În acest context se crează şi la Deva o şcoală poporală confesională ortodoxă. Despre această şcoală protopopul Ioan Papiu într-un raport datat 5 iulie 1865 şi adresat Arhidiecesanei greco-răsăritene din Ardeal cu sediul la Sibiu, scrie că: „e clădită de comuna bisericească fără nici un ajutor de la dregătoria politică, încă înainte de 1848, avînd grădină lîngă ea, însă cu mult mai mică decît ca să se poată folosi de şcoală de pomărit. Leafa învăţătorului e de 132 fl. anual şi de fiecare învăţăcel 1 fl. şi un car de lemne". Frecvenţa era însă mai slabă pentrucă „dregătoria politică la rapoartele lunare nici un răspuns nu au dat, nici efort nu s-au văzut"[4].

Progresul şcolii populare confesionale din Deva la mijlocul secolului trecut era însă împiedicat în primul rînd de nivelul de viaţă scăzut al maselor de ţărani. Din aceeaş sursă aflăm că: „Este în deobşte cunoscută greutatea ce apasă poporul din respectul contribuţiei de stat . . . . . . Pe toate celelalte aruncuri judele comunal în faţa notarului le încasează şi toţi îşi capătă plata lor la timp, afară de *bietul învăţător* care nici după a doua sau a treia recursiune a inspectorului districtual către respectivul jude comunal, nu şi-a primit restanţa de anul trecut"[5]. Credem că situaţia nu mai necesită comentarii.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea se desfăşoară şi în Deva sub influenţa puternică a pătrunderii capitalismului în economie, a pactului dualist din 1867 prin care Transilvania îşi pierde autonomia, depinzînd din punct de vedere politic de guvernul Ungariei, a cunoscutei reforme şcolare a lui Eötvös care, „a introdus învăţămîntul de stat în Transilvania cerut de necesităţile dezvoltării capitalismului"[6] şi a celorlalte legi şcolare ce i-au urmat, toate lovind direct în existenţa învăţămîntului românesc. În aceste condiţii spre sfîrşitul anului 1868, în Deva se intensifică lupta maselor populare pentru obţinerea dreptului de a crea în oraş şcoli mai înalte decît cele poporale.

Ca un răspuns la un memoriu semnat de mai mulţi locuitori ai Devei, ministrul Eötvös comunică telegrafic în mai 1870 aprobarea sa pentru crearea unei şcoli normale care a început să funcţioneze din octombrie 1870, cu sprijinul activ al locuitorilor, care au contribuit voluntar la amenajarea localului „Parva Curia" în scopuri şcolare[7]. Ulterior, în 1897 se termină prima construcţie iar în 1914 actuala clădire centrală a liceului pedagogic. La început şcoala a funcţionat atît cu secţie maghiară cît şi cu secţie română dar în scurt timp secţia română este desfiinţată. În urma insistenţelor repetate ale locuitorilor, după numai un an, adică în octombrie 1871, prin ordinul nr. 10.143 al ministerului instrucţiunii îşi deschide cursurile, în localul din strada Eminescu nr. 17, şcoala reală inferioară. Din 1876, aceasta se transformă în şcoală reală supe-

---

[4] „Adunarea rapoartelor de la directorii districtuali de şcoală în Arhidiecesana greco-răsăriteană din Ardeal", anul 1865, p. 71. În biblioteca Institutului teologic universitar Sibiu, nr. inv. 21296.

[5] Idem, p. 72.

[6] *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Editura Academiei, 1961, p. 159.

[7] „Anuarul şcolii pedagogice de stat din Deva pe anul şcolar 1894—1895", p. 94.

rioară. Localul pentru noul liceu se termină în 1888 iar al internatului în 1900.

Dorința celei mai mari părți a populației era ca noua școală să aibă ca limbă de predare, limba română. Stăpînirea nu a îndeplinit însă această cerere aprobînd doar predarea limbii române ca obiect, la început obligatoriu și apoi facultativ, in toate clasele[8]. În anul 1871 se crează la Deva „Societatea femeilor" care deschide o școală particulară, probabil încă din 1875 dar atestată documentar abia în anul 1880, urmînd ca numai după 5 ani și aceasta să fie etatizată[9].

Nemulțumirea maselor populare în legătură cu eliminarea sistematică a limbii române din școli se intensifică, culminînd cu marea adunare de la Deva din ziua de 10 martie 1883. Convocarea semnată de cinci fruntași români deveni anunță ca ordine de zi: „Consultarea și deciderea asupra celor de făcut în privința noului proiect de lege relativ la instrucțiunea în școlile medii înaintat dietei de la Budapesta, ce amenință cu dezastru și atingere instrucțiunea în școlile noastre medii naționale și confesionale"[10]. Convocarea a avut un răsunet puternic, la Deva venind cca. 200 persoane, dascăli, avocați, preoți, săteni din toate părțile comitatului. În cursul adunării au rostit cuvîntări protopopul Ioan Papiu, avocatul George Secula și fruntașul politic A. Tincu, care a reprezentat partidul național român. Deși organizatorii au fost victimele unui proces politic, adunarea a avut un mare răsunet, influiențînd activitatea școlilor în special a celor populare confesionale.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea atît învățămîntul elementar de stat și confesional cît și cel secundar, reflectînd creșterea numerică a populației orașului și a interesului locuitorilor Devei și a împrejurimilor pentru școală și cultură, cunoaște un ritm relativ accelerat de dezvoltare. Anuarul statistic al orașelor maghiare pe anul 1912 consemnează în Deva la capitolul învățămînt secundar următoarele date:

— Școala superioară reală funcționa cu 11 clase, 27 cadre didactice și 382 elevi;

— Școala normală cu 4 clase, 13 cadre didactice și 124 elevi;

— Școala medie de fete cu 4 clase, 14 cadre didactice și 145 eleve.

Măreţul act al unirii Transilvaniei cu România de la 1 decembrie 1918 constituind o piatră de hotar în istoria învățămîntului devean a făcut posibilă realizarea aspirațiilor seculare ale locuitorilor orașului spre cultură și învățămînt în limba română. Perioada de tranziție începe în 1919 și durează pînă spre 1925 fiind asociată și cu accentuarea dezvoltării învățămîntului cu caracter practic aplicativ, cerut de noile condiții economice ale dezvoltării orașului.

De aceea de exemplu în anul școlar 1926—1927 funcționau în Deva: Liceul de stat „Decebal", Școala normală de învățători, Școala secundară de fete, Școala de ucenici, școala de arte și meserii (creată în 1922 și

---

8 „Anuarul liceului „Decebal" pe anul 1922—1923"

9 Dr. Ioan Lungu, Mircea Valea, Vasile Radu, Liviu Mărghitan, *op. cit.*, p. 117.

10 Gelu Neamțu, *Din lupta intelectualității hunedorene împotriva dualismului austro-ungar*, „Sargetia", vol. V, 1966, p. 272.

transformată ulterior în gimnaziul industrial), o școală comercială practică și o școală normală de conducătoare pentru grădinițe care a avut o durată relativ scurtă[11].

Este cert că în perioada interbelică dezvoltarea învățămîntului în Deva a făcut un mare pas înainte, dar în același timp școlile s-au resimțit din plin atît sub aspectul accesibilității pentru masele largi cît și al conținutului procesului instructiv-educativ. Întrucît aceste neajunsuri ne sînt azi bine cunoscute în forma lor generală, credem că este mai util să cităm părerile unor slujitori ai școlii din acea perioadă, pentru a le cunoaște în forma lor concretă.

Cu privire la conținutul învățămîntului prof. I. Josan de la Liceul „Decebal“ din Deva spune în 1926: „școala de azi, să fim sinceri, e o babilonie lingvistică care e menită să împărtășească numai cunoștințe vagi, cele mai multe impracticabile sau puțin utile în viața de mai tîrziu a elevilor“. Despre condițiile în care lucrau membrii corpului didactic el ne relatează că: „... nu e fenomen rar ca învățătorul sau profesorul conștient, vrînd să întroneze spiritul adevărat în școală, unde e pus să-și macine zilele, să nu se lovească în drumul activității sale de dorința unor părinți, care azi nu doresc nimic mai mult decît un testimoniu promovător pentru fiii lor, atrăgînd de la faptul că merită sau nu merită“[12].

Centrul administrativ al județului Hunedoara, Deva a fost atît în secolul nostru cît și în trecut sediul unor importante manifestări profesionale și culturale ale învățătorimii din împrejurimi. În partea a doua a secolului al XIX-lea în Deva ființau „tractele școlare“ de care depindeaua cca. 27—30 localități din jur și tot aici era locul de întîlnire, în scop de pefecționare profesională a învățătorilor. Așa de exemplu, după 1882 cînd senatul școlar de la Sibiu a trecut la organizarea conferințelor anuale ale învățătorilor împărțind școlile confesionale din Transilvania în 11 districte, Deva devine centrul districtului 3 care cuprinde peste 110 cadre didactice. Se pare că aceste conferințe anuale s-au desfășurat la Deva în bune condiții, întrucît în 1883 conferința din acest oraș este citată printre cele mai reușite din Transilvania alături de confetințele de la Sibiu și Brașov[13].

Între anii 1870—1898 Deva a fost sediul „Reuniunii învățătorilor hunedoreni“ care a dezbătut în adunările generale probleme privind culturalizarea maselor populare, organizarea activității extrașcolare, apărarea drepturilor învățătorilor, apărarea intereselor școlii în perioada accentuării tendințelor de etatizare. Dezbaterile din adunările generale au combătut dogmatismul și conservatorismul în predare, promovînd metode noi, ca de exemplu: metoda fonetică în predarea scris cititului. Presa vremii a apreciat în termeni elogioși această activitate. Din cauza caracterului progresist al activității ei, reuniunea își încetează activitatea în urma unei măsuri speciale luate de guvern. Din ordinul ministerului instrucțiunii nr. 872 din 1898 se cere prefectului de Hunedoara să ia

---

[11] I. Pătru Albu, Nicolae Wardegger, Vasile Găinaru, *Deva la început de secol XX*. Se publică în prezentul volum.

[12] „Anuarul liceului Decebal“ pe anul 1925—1926“, p. 56.

[13] „Protocolul sinodului bisericii orientale pe anul 1883“, p. 124, Biblioteca Institutului teologic universitar Sibiu.

„urgent şi personal" măsuri pentru desfiinţarea societăţii învăţătorilor din Hunedoara şi Zarand[14].

În condiţiile acutei lipse de învăţători, care s-a resimţit după actul unirii din 1 decembrie 1918, Deva devine pentru scurt timp — anii 1920—1923 — centru al cursurilor de vară pentru pregătirea învăţătorilor necalificaţi, transferat aici de la Săliştea Sibiului. Era prilejul fericit al întîlnirii locuitorilor oraşului cu unele importante personalităţi ale culturii şi ştiinţei româneşti. Marele maestru al condeiului, Mihail Sadoveanu, a predat dicţiunea şi istoria literaturii române iar conferinţe au ţinut profesorii universitari: V. Ghidionescu, I. Simionescu, Simion Mehedinţi etc. În perioada interbelică, mai ales corpul didactic devean a desfăşurat şi o bogată activtate publicistică. În afară de articolele publicate în coloanele „Plaiurilor hunedorene", prin 1928 apărea la Deva sub îngrijirea revizorului şcolar, „Revista învăţătorilor şi a învăţătoarelor din judeţul Hunedoara" care şi-a încetat curînd apariţia.

În anii 1937—1939 apar la Deva două reviste şcolare: „Învăţătorul de mîine" a şcolii normale şi „Ştiu" a Liceului „Decebal" reviste care au stimulat creaţia originală a elevilor punînd bazele unor frumoase tradiţii şcolare. Anuarele şcolare tipărite în Deva, în special cele ale Liceului „Decebal" care au apărut cu mai multă regularitate conţin de asemenea studii de interes local sau mai general semnate de unii profesori ca: Liviu Sirca, Nicolae Solomon, Iosif Botean, Ion Ignaton, Nicolae Dragomir, Luis Combi etc.

În ultimii 25 de ani Deva s-a transformat într-un centru activ de pregătire şi perfecţionare politică şi profesională a corpului didactic. Menţionăm că numai în această perioadă aci au primit pregătirea pedagogică prin actualul liceu pedagogic un număr de învăţători mai mare decît cel pregătit în ceilalţi 75 de ani de existenţă a şcolii.

Corpul didactic al oraşului se situează tot mai ferm în centrul vieţii sociale şi spirituale, continuînd şi dezvoltînd astfel tradiţiile progresiste ale înaintaşilor.

---

14 „Arhivele Statului Deva", Fond comitat Hunedoara, dosar 10/1898.